

УДК 34:92 Абрашкевич

*Берзін П. С.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права
та кримінології юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЗАБУТИЙ МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ АБРАШКЕВИЧ. АНАЛІЗ НОВИХ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ПРИВАТ-ДОЦЕНТА В ОДЕСІ ТА КИЄВІ, ЩО ПОРОДЖУЮТЬ ЩЕ БІЛЬШЕ ЗАПИТАНЬ

У статті висвітлюються основні напрями науково-педагогічної діяльності М. М. Абрашкевича, пов'язані з наукою кримінального права впродовж 1903–1919 років. Визначається внесок ученого в розвиток зазначеної науки на основі архівних джерел.

Ключові слова: М. М. Абрашкевич; кримінальне право; наука; наукова діяльність; історія розвитку.

В статье освещаются основные направления научно-педагогической деятельности М. М. Абрашкевича, связанные с наукой уголовного права на протяжении 1903–1919 годов. Определяется вклад ученого в развитие указанной науки на основе архивных источников.

Ключевые слова: М. М. Абрашкевич; уголовное право; наука; научная деятельность; история развития.

Постановка проблеми. Після опублікування другого видання монографії, присвяченої становленню та розвитку Київської школи кримінального права [1], дослідження про окремих її представників продовжувалися в різних напрямках. Так, автор продовжував опрацьовувати архівні джерела про життя і наукову діяльність І. М. Даниловича, Ю. П. Новицького, М. М. Паше-Озерського, С. І. Тихенка, Я. М. Брайніна, а також вивчати історію становлення кримінально-правової науки в стінах Таврійського університету та Севастопольського юридичного інституту впродовж 1917–1921 років. Окремі науко-

ві розвідки, у яких підбивалися підсумки роботи, вийшли друком [1–8; 9, с. 20–47, 59–159, 420–613].

Проте лише архівними й бібліотечними «пошуками» робота не обмежувалася. Як приклад можна відзначити здійснену у 2016 році експедицію до Михайлівської церкви в селі Монастирище Чернігівської області, у якій упродовж 60–70-х років XIX століття служив священик Іоанн Доброчаєв – дослідник звичаєвого кримінального права [1, с. 1076–1078; 10].

Постановка завдання. Одним із напрямів «архівної роботи» було вивчення матеріалів, присвячених

М. М. Абрашкевичу, про які йтиметься в межах цієї праці. Відзначу наперед, що зіставлення змісту окремих із таких матеріалів породжує ще більше спірних питань та не дозволяє зробити однозначну оцінку викладених у них фактів.

Виклад основного матеріалу.

I. Попередні пошуки, які залишили багато невідомого.

Постать Михайла Михайловича Абрашкевича є найменш вивченою в науці кримінального права. Він народився у 1872 році в родині відомого в той час петербурзького інженера-механіка російського флоту Михайла Давидовича Абрашкевича¹. «Походив з сім'ї обрусілої польської шляхти» – зазначалося в рукописній біографії М. М. Абрашкевича [12, арк. 1].

Навчався Михайло Абрашкевич на юридичному факультеті Імператорського Санкт-Петербурзького університету й отримав диплом першого ступеня [12, арк. 1]. Після закінчення навчання М. М. Абрашкевич залишився на факультеті для підготовки до професорського звання. Успішно склавши магістерські іспити, він вирушає у відрядження за кордон. Там він відвідує Берлінський університет, де слухає лекції відомого німецького криміналіста Франца фон Ліста.

«У самому кінці 19-го сторіччя Абрашкевич складає магістерські іспити і одержує закордонне відрядження, де він прослухав низку криміналістичних курсів, у тому числі й курс відомого криміналіста Франца фон Ліста, вдячним учнем якого вважав себе сам Аб[рашкев]ич» [12,

арк. 1], – зазначають біографи Михайла Михайловича.

Після повернення до Росії М. М. Абрашкевич залишає Петербург та переїжджає до Одеси. У цьому місті він влаштовується на посаду приват-доцента юридичного факультету Новоросійського університету. Причини переїзду випускника столичного імператорського університету до «Південної Пальмири» пояснювалися, по-перше, надмірною кількістю в той час «криміналістів у Петербурзькому університеті, поруч з майже повною їх відсутністю в Одеському», а, по-друге, тим, що «за ректора Одеського університету правив тоді рідний дядько Аб[рашкевича] – проф[есор] Шведов» [12, арк. 1].

Крім того, у Новоросійському університеті на той час не було свого штатного викладача кримінального права. Так, ординарний професор кафедри кримінального права та кримінального судочинства Володимир Миколайович Палаузов (1851–1920) читав курс кримінального права, починаючи з 1887 року. Паралельно він викладав студентам курс кримінального судочинства. На момент, коли перед керівництвом юридичного факультету Новоросійського університету постало питання щодо запрошення для викладання курсу кримінального права М. М. Абрашкевича, В. М. Палаузов читав лекції з кримінального права лише тимчасово. Ця ситуація описується в одній із рукописних біографій М. М. Абрашкевича таким чином: «Палаузов давно вислужив свій строк і лишився тільки тимчасово

---

¹ У російському флоті Михайло Давидович Абрашкевич дослужився до чину генерал-лейтенанта і станом на 1916 рік проживав у Петрограді, продовжуючи службу [11, с. 3].

виконувати обов'язки, якщо штатного професора-криміналіста в Одесі зовсім не було» [12, арк. 1]. Водночас відомий сьогодні одеський вчений-криміналіст Еммануїл Якович Немировський (1874 – ?) на той час ще не приступив до викладання кримінального права в Новоросійському університеті. З огляду на це необхідність залучення керівництвом юридичного факультету для викладання зазначеної дисципліни ще одного викладача була, у принципі, цілком обґрунтованою.

Вступна лекція приват-доцента Абрашкевича в Новоросійському університеті була прочитана 23 березня 1903 року і присвячувалася проблемам «еволюції ідей про злочин та покарання» [13].

В Одесі Михайло Михайлович мешкав до 1908 року, обіймаючи разом з посадою приват-доцента названого вище університету ще й посаду прокурора Одеського окружного суду [14; 15]. Однак серйозне навантаження на службі не завадило Абрашкевичу в цей час підготувати до друку й опублікувати низку наукових праць з кримінального права [16; 17].

Одна з таких праць під назвою «Перелюбство з точки зору кримінального права. Історико-правове дослідження», що вийшла друком окремою книгою в Одесі в 1904 році, була покладена в основу його магістерської дисертації. Цю дисертацію він успішно захистив у раді юридичного факультету Новоросійського університету, отримавши вчений ступінь магістра кримінального права.

Наскільки серйозними були наукові доробки М. М. Абрашкевича в одеський період його життя, можна судити із того, що сучасні науковці

його ім'я ставлять в один ряд з іменами тих одеських процесуалістів, фахівців з кримінального права і процесу того часу, які збагачували загальні основи судочинства [18, с. 86].

В іншій праці, присвяченій відгуку на магістерську дисертацію приват-доцента Петербурзького університету по кафедрі кримінального права Олександра Георгійовича Тимофєєва (1867 – після 1917) «Історія тілесних покарань у руському праві», М. М. Абрашкевич, незважаючи на її підтримку більшістю юридичного факультету, займає принципову позицію і критично оцінює здобутки здобувача магістерського ступеня [12, арк. 1 зв.]. З огляду на його принциповість у думці про присвоєння магістерського ступеня О. Г. Тимофєєву біографи Михайла Михайловича початку 1920-х років зазначають: «як практичний спеціаліст – політичний діяч, доц[ент] Аб[рашкев]ич залишив [про] себе свідомий слід у Одесі» [12, арк. 1 зв.].

На юридичному факультеті Новоросійського університету Михайло Михайлович читав курс лекцій з особливої частини кримінального права та проводив зі студентами-юристами практичні заняття з цієї ж дисципліни [12, арк. 1].

За словами його наступника по зазначеній кафедрі в Новоросійському університеті професора Е. Я. Немировського, «приват-доц[ент] Аб[рашкев]ич покинув Новоросійський університет і Одесу ще наприкінці 1906го року» [12, арк. 1 зв.]. Е. Я. Немировський називає і причину, яка змусила М. М. Абрашкевича залишити викладацьку діяльність у Новоросійському університеті: «він потерпів невдачу зі своєю магістерсь-

кою роботою вищезгаданої книги про «перелюбство» [12, арк. 1 зв.]. Проте, що саме мав на увазі Немировський, говорячи про «невдачу» Абрашкевича з магістерською дисертацією, поки що невідомо. Адже достеменних даних (крім саме слів Немировського), які б спростовували успішний захист Абрашкевичем його магістерської дисертації в Одесі, не знайдено.

Очевидно, з 1908 року Михайло Михайлович обіймає посаду товариша прокурора Санкт-Петербурзького окружного суду, про що збереглися відповідні згадки на шпальтах газети «Русское слово» за 1908 рік [19; 20].

Цікавим є те, що у випуску газети за 23 квітня 1908 року була надрукована замітка такого змісту: «Вчора рано вранці на Єлагіному острові відбулася дуель між членом петербурзького окружного суду П. і товаришем прокурора того ж суду А. Дистанція була 20 кроків. Обидва зробили по два постріли. Дуель закінчилась цілком благополучно. Приводом для дуелі стала книга, написана п. П. (П. С. Пороховщикова), під назвою «Кримінальний захист. Практичні нотатки». Пан А. (М. М. Абрашкевич) написав у відповідь різку критику. Ця полеміка викликала серйозний спір між пп. П. і А. та закінчилась викликом на дуель (Влас. кор.)» [19]. Очевидно, ця «різка критика» мала вигляд підготовленої у 1908 році М. М. Абрашкевичем невеличкої за обсягом книжки під назвою «Новий катехізис кримінального захисту: (критичні нотатки)» [21].

Зацікавившись особистістю П. С. Пороховщикова, було отримано несподівано цікаві результати. Зок-

рема, вдалося з'ясувати, що в ті часи Петро Сергійович Пороховщикова (1867 – ?) був знаним судовим діячем, визнаним класиком ораторського мистецтва. Маючи творчий псевдонім «П. Сергеич», він був автором загальновідомого видання «Мистецтво промови на суді» (ця книга витримала кілька перевидань і нині належить до класики судового ораторського мистецтва [22–25]).

Проте аналіз подальших відомостей про М. М. Абрашкевича продемонстрував, що ця дуель серйозно не вплинула на його просування по службі, адже через кілька місяців у цій же газеті з'явилася згадка про участь Михайла Михайловича як товариша прокурора й обвинувача у справі редактора газети «Речь» Б. Й. Харитона і співробітника цієї ж газети С. В. Яблоновського (останні звинувачувалися в лайці на шпальтах газети «Речь» на адресу члена Державної Думи Ф. Ф. Тимошкіна) [20]. Наскільки були задоволені амбіції учасників цієї дуелі може свідчити принаймні той факт, що 1913 р. П. С. Пороховщикова під псевдонімом «П. Сергеич» опублікував друге видання своїх практичних нотаток з кримінального захисту [26].

Варто зазначити, що дуельні двобої для тих часів не були чимось винятковим не просто серед юристів, а серед випускників юридичного факультету Імператорського Університету Володимира в Києві (далі – Київський університет). Наприклад, 14 травня 1872 року під час дуелі загинув письменник і публіцист, випускник юридичного факультету Київського університету¹ та співробітник 1-го Департаменту Правлячо-

¹ Деякий час навчався також на юридичному факультеті Імператорського Московського університету.

го Сенату Олександр Федорович Жохов (1840–1872). Стрілявся Жохов з присяжним повіреним і публіцистом, випускником юридичного факультету Санкт-Петербурзького факультету Євгенієм Ісааковичем Утіним (1843–1894). Цікаво, що захисником Утіна на судовому процесі в Петербурзі був відомий присяжний повірений В. Д. Спасович. Про цю дуель у своєму щоденнику згадував і О. Ф. Кістяківський: «А. Ф. Жохов, в то время только что выдержавший экзамен на кандидата в нашем у-те, сделавшийся потом несколько известным в обществе и литературе и в 1872 г. погибший на дуэли с Евгением Утиным» [27, с. 224].

Упродовж 1912–1913 навчального року М. М. Абрашкевич викладав у Санкт-Петербурзькому (з 1914 року – Петроградському) Олександрівському інституті курс законознавства [28], що вийшов окремою книгою [29].

У Петрограді Михайло Михайлович не обмежується лише науково-викладацькою діяльністю. Паралельно він працює в першому департаменті міністерства юстиції. Тогочасним директором цього департаменту був Сергій Миколайович Трегубов – відомий криміналіст, ординарний професор Олександрівської військово-юридичної академії та викладач Імператорського училища правознавства, автор фундаментальних праць з кримінального права та теорії розслідування злочинів [30; 31].

Крім директора, до складу першого департаменту міністерства входили «юрисконсультативная часть», перше та друге кримінальні відділення, цивільне відділення, статистичне відділення та канцелярія. Працюючи в першому департаменті

міністерства, М. М. Абрашкевич мав чин статського радника та обіймав посаду юрисконсульта «юрисконсультативной части» департаменту. Старшим юрисконсультом цієї частини департаменту був дійсний статський радник Іван Дмитрович Мордухай-Болтовської [32] (1874–1934) – автор низки праць з адміністративного права та судочинства [33; 34].

У Петрограді Михайло Михайлович Абрашкевич проживав у будинку свого батька за адресою: «Кирочная 52» [35].

Після лютневих подій 1917 року Михайло Михайлович переїжджає з охопленого революцією Петрограда до більш спокійного Києва. Тут у Київському університеті він протягом 1917–1918 та 1918–1919 навчальних років обіймає на кафедрі кримінального права і кримінального судустрою та судочинства посаду приват-доцента [36, арк. 7 зв., 19].

У своїй заяві, написаній 15 січня 1919 року і поданій декану юридичного факультету Київського університету, приват-доцент М. М. Абрашкевич описав свою майбутню викладацьку діяльність наступним чином: «Ввиду состоявшегося избрания меня приват-доцентом по кафедре уголовного права и судопроизводства, имею честь довести до Вашего сведения, что в предстоящем весеннем семестре 1919 г. я предполагаю: 1) вести практические занятия по уголовному праву и процессу (решение юридических задач, рассмотрение подлинных уголовных дел, репетиториум, рефераты) – по 2 ч. в неделю (желательно смежные часы); 2) читать курс тюремоведения – по 2 ч. в неделю (тоже в смежные часы)» [36, арк. 19]. На цій же заяві після слів і чисел «Київ, 15

января 1919 г.» була зазначена адреса: «Бульварно-Кудрявская, д. 26» [36, арк. 19].

Зазначену заяву приват-доцента М. М. Абрашкевича розглянуто радою юридичного факультету на засіданні, яке відбулося 14 лютого 1919 року. У журналі цього засідання (від 14 лютого 1919 № 99) з цього приводу зазначено: «слушали заявление приват-доцента М. М. Абрашкевича о предполагаемых им практических занятиях (2 часа) по уголовному праву и по курсу тюрьмоведения (2 часа). Определили: принять к сведению» [36, арк. 7 зв.].

Таким чином, відомостей щодо подальшого затвердження М. М. Абрашкевича на зазначеній посаді в документах факультету немає. Тому наскільки тривалою була викладацька діяльність Абрашкевича в стінах Київського університету впродовж 1919 року з достовірністю поки що встановити не вдалося. Донедавна невідомими залишалися подальші життєві події вченого.

II. Відомості з особистого архіву Ю. Д. Абрашкевича, які залишають багато невідомого.

Щоб розібратися в більшості з окреслених проблем автор статті змушений був упродовж кількох років шукати й вивчати неопубліковані документи, що висвітлювали наукові здобутки М. М. Абрашкевича в період до 1917 року та після цього. Найбільш проблемним виявилось опрацювання джерел після 1917 року.

У межах другої частини цього дослідження потрібно розповісти про результати опрацювання мною матеріалів із особистого архіву онука М. М. Абрашкевича – київського професора Юрія Давидовича Абрашкевича, – які проливають світло на

життя та наукову діяльність М. М. Абрашкевича. Саме ці матеріали стали основою другої частини даного дослідження. Сподіваюся, що їх опис та уведення в науковий обіг сприятиме підвищенню інтересу до постаті М. М. Абрашкевича як представника науки кримінального права.

Матеріали з особистого архіву Ю. Д. Абрашкевича (далі – Архів) умовно можна поділити на дві частини:

1) офіційні документи, що стосувалися життя М. М. Абрашкевича та його наукової діяльності;

2) фотографії М. М. Абрашкевича та його родини.

2.1. Офіційні документи Архіву.

Офіційні документи подаються нижче залежно від їх найменувань, зазначених у тексті, у порядку хронології.

2.1.1. «Выпись из метрической книги, часть первая о родившихся, за 1914 год [Копия]» [37], що виконана рукописом (чорними та синіми чорнилами без дати складання та/або видачі копії цієї «Выписи») та включає у вигляді таблиці наступні відомості (у такому порядку):

а) у графах, присвячених дню народження і дню хрещення, доньки М. М. Абрашкевича Наталії вказується відповідно: «7 октября [1914]» та «8 ноября [1914]»;

б) графа про батьків Наталії Михайлівни містить такі відомості: «Юрисконсульт Министерства Юстиции Статский Советник Михаил Михайлов Абрашкевич и законная жена его Ольга Евдокимова, оба православные»;

в) у графі про «звание, имя, отчество и фамилию восприемников» містяться такі відомості: «Прокурор Ташкентской Судебной Палаты Стат-

ский Советник Григорий Валерианов Миллер и жена Генерал-Майора Любовь Николаева Кара[ч/г]ан»;

г) у графі «кто совершил таинство хрещения» вказується: «Протирей Николай Сперанский с псаломщиком Федором Кудрявцевым».

Внизу документа рукописом зазначається «что настоящая копия в точности верна», після чого зазначений підпис особи, яка завірила цю «Выпись», – «Настоятель Мария-Магдалининской церкви Киево-Мариинского Детского Приюта Священник Н. Ярми[...]». Нижче підпису є

відбиток печатки із зображенням будівлі церкви.

Висновки:

1. У Михайла Михайловича та його дружини Ольги була донька Наталія, яка народилася 7 жовтня 1914 року. Батьки Наталії за віросповіданням були православними.

2. На момент народження доньки М. М. Абрашкевич обіймав посаду юрисконсульта в Міністерстві юстиції та мав чин статського радника.

3. Подальших пошуків потребують відомості про «восприемников» Наталії Абрашкевич.

2.1.2. Посвідчення, видане М. М. Абрашкевичу 31 грудня 1918 року № 2280 за підписом ректора Київського університету Є. В. Спекторського [38], такого змісту:

«УДОСТОВЕРЕНИЕ

Настоящее удостоверение за надлежащими подписями и приложением университетской печати дано от Университета Св. Владимира Михаилу Михайловичу АБРАШКЕВИЧУ, согласно его прошению в том, что он Абрашкевич, согласно избранию Юридического факультета, состоявшемуся 17 октября сего года, определением Совета сего Университета допущен к чтению лекций в Университете в качестве приват-доцента по кафедре уголовного права. –

Ректор [Підпис]

Секретарь Совета [Підпис]».

Висновки:

1. Обрання М. М. Абрашкевича на посаду приват-доцента кафедри кримінального права і кримінального судоустрою та судочинства

Київського університету відбулося 17 жовтня 1918 року.

2. Після цього М. М. Абрашкевич був допущений до викладання дисциплін по зазначеній кафедрі.

2.1.3. Лист М. М. Абрашкевичу від Тюремно-карального відділу Народного Комісаріату Юстиції (діяв у складі Робітничо-Селянського Уряду УСРР) від 5 квітня 1919 року № 1024/131 [39], виконаний машинописом із вставками чорним чорнилом, такого змісту:

«Срочн[о]

Профессору М. М. Абрашкевичу /Бульварно-Кудрявская у[лица.] Народная Аудитория/

Уважаемый Профессор.

В связи с предпринятой коренной реорганизацией тюремного дела, Тюремн[о-] Карательный Отдел Народного Комиссариата Юстиции У.С.С.Р. нуждается в лицах, могущих своим опытом и познаниями, оказать содействие делу реорганизации.

Зная Вас, как специалиста тюрьмововеда и имея настоятельную необходимость в Вашем сотрудничестве. Тюремно-Карательный Отдел Наркомюста убедительно просит Вас явиться для переговоров в помещение Тюремно-Карательного Отдела /Уг[ол] Софиевск[ой] пл[ощади] и Влад[имирской] ул[ицы] здание быв[ших] Присутственных мест./ Во вторник 12 час. дня.

С совершенным уважением
ЗАВЕДУЮЩИЙ ЦЕТКО [Підпис]
Секретарь [Підпис]».

Висновки:

1. Зміст цього листа свідчить, що після захоплення Києва частинами Червоної армії в 1919 році Тюремно-Каральний відділ новоствореного Нарком'юсту УСРР звертався до М. М. Абрашкевича з питання співробітництва на добровільних засадах. Принаймні прямо в тексті

цього листа про залучення М. М. Абрашкевича для так званої «трудової мобілізації», яка широко практикувалась у ті часи, не йшлося.

2. Поки що не вдалося знайти підтвердження тому, чи погодився М. М. Абрашкевич на пропозицію співробітників зазначеного Тюремно-Карального відділу Нарком'юсту.

2.1.4. «Выпись из метрической книги, часть третья, с умерших, за 1919 года. Копия [1920 года, в Киеве № 3]» [40], виконана машинописом з рукописними вставками чорним чорнилом. У «Выписи» міститься таблиця з наступними відомостями (у такому порядку):

а) у графах «месяц і день ... смерти/погребения» зазначається, що смерть М. М. Абрашкевича настала «1/14», тобто 14 січня 1919 року, а похований він був «3/16», що означає – 16 березня того ж року;

б) у графі «Звание, имя, отчество и фамилия умершего» вказано: «Служащий в Министерстве Юстиции Михаил Михайлович АБРАШКЕВИЧ»;

в) у графі «Лета умерш[его]» зазначалось: «44 [года]»;

г) графа «От чего умер» містила наступні відомості: «Крупозное воспаление легких»;

г) у графі «Кто исповедывал приобщал» зазначено: «Протоиерей ПЛАТОН КОНТРАНЕВИЧ»;

д) в останній графі «Кто совершал погребение, и где погребены» вказувалось: «Священник Андрей СКРИПЧИНСКИЙ с диаконом Владимиром Захаревичем на Монастырском Кладбище».

Внизу документа рукописом вказується, що зроблений відповідний запис у «Метрической книге» був «21 мая 1919 года за № 30м», після чого зазначений автор, який зробив «Выпись», – «ПРОТОИЕРЕЙ ПЛАТОН КОНТРАНЕВИЧ», його підпис, дата складання «Выписи» – «1920 года, в Киеве № 3» та кругла печатка з написом «Киевский Покровский женский общежительный монастырь» із зображенням православного хреста в її центрі.

Висновки:

1. Текст «Выписи» (як офіційного документа) начебто дає однозначні підстави вважати датою смерті М. М. Абрашкевича 14 січня 1919 року, а місцем поховання – кладовище Київського Покровського жіночого монастиря. На момент смерті М. М. Абрашкевич працював службовцем у Міністерстві юстиції. Проте зіставлення тексту «Выписи» з відомостями, отриманими мною в процесі попередніх пошуків (див. наведену вище першу частину статті), *не дозволяє однозначно дати оцінку окремим фактам* (див. нижче).

2. Виходячи з тексту «Выписи», не можна однозначно відповісти на такі запитання:

а) чи справді смерть М. М. Абрашкевича мала місце 14 січня 1919 року?

Якщо вважати датою смерті М. М. Абрашкевича 14 січня 1919 року, то не зрозуміло, як (на яких підставах) і чому його заява декану юридичного факультету Київського університету, у якій він описував свою майбутню викладацьку діяльність, була зроблена (підписана) 15 січня 1919 року [36, арк. 19]. Оскільки зазначена заява М. М. Абрашкевича розглядалася радою юридичного факультету цього навчального закладу на його засіданні 14 лютого 1919 року (про що в журналі цього засідання від 14 лютого 1919 року № 99 зроблено відповідний запис «слушали заявление приват-доцента М. М. Абрашкевича ... » [36, арк. 7 зв.]), то однозначно оцінити викладені у «Выписи» факти про дату смерті та поховання М. М. Абрашкевича не можна. Тому зміст «Выписи» та зазначеного журналу засідання від 14 лютого 1919 року № 99 *потребує*

подальшої перевірки насамперед для того, щоб з'ясувати, у який із цих офіційних документів закралася «помилка». Крім того, непрямо про те, що ще у квітні 1919 року М. М. Абрашкевич був живий, свідчить також зміст адресованого йому листа Тюремнокарального відділу Нарком'юсту УСРР від 5 квітня 1919 року № 1024/131 [39], наведений вище. Отже, обставини часу настання смерті М. М. Абрашкевича потребують подальшого з'ясування і перевірки;

б) у якому міністерстві працював М. М. Абрашкевич на момент смерті, що сталася начебто 14 січня 1919 року?

Не зрозуміло, про яке міністерство йдеться: у складі Ради міністрів Української держави П. П. Скоропадського, що існувала до 14 грудня 1918 року, чи у складі Ради міністрів Директорії УНР, що функціонувала станом на січень 1919 року. Ураховуючи тривалість хвороби М. М. Абрашкевича, цілком можливо, що вказівка у «Выписи» на службу в Міністерстві юстиції належить до періоду гетьманату П. П. Скоропадського. Отже, *зазначені відомості потребують подальшої перевірки інших офіційних джерел.*

2.2. Фотографії М. М. Абрашкевича та його родини.

У цій статті публікуються окремі фотографії М. М. Абрашкевича з тих, що зберігаються нині в особистому архіві Ю. Д. Абрашкевича.

2.2.1. Фотографії М. М. Абрашкевича, зроблені в Одесі (орієнтовно до 1906 року). *Див. фото № 1, 2.*

2.2.2. Фотографії М. М. Абрашкевича, зроблені, очевидно, після 1906 року, коли він залишив Одесу. *Див. фото № 3, 4.*

Фото 1.

Фото 2.

Фото 3.

Фото 4.

Список використаних джерел

1. Берзін П. С. Київська школа кримінального права (1834–1960 роки): історико-правове дослідження. Монографія. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : «ВД «Дакор», 2013. 1144 с.
2. Берзін П. С. Основные направления понимания уголовного права в Императорском Харьковском университете на протяжении 1804–1834 годов. *Наше право*. 2016. № 2 (100). С. 81–87.
3. Берзін П. С. Основные направления науки уголовного права в Императорском Харьковском университете в период 1804–1919 годов. I. *Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің хабаршысы [Вестник Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова]*. 2017. № 2. Талдықорған [Талдыкорган]: I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті [Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова]. Б. [С.] 8–12.
4. Берзін П. С. Брайнін Яків Маркович (Мордухович). *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 31–32.
5. Берзін П. С. Корифей кримінального права. Історико-правовий нарис про Сергія Івановича Тихенка. *Вісник Кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 163–171; № 2. С. 123–133; № 3. С. 113–119; 2016. № 1. С. 70–74.
6. Берзін П. С. Наукова діяльність С. І. Тихенка у галузі кримінального права впродовж 1946–1968 років (на основі аналізу документів із особистого архіву С. А. Тарарухіна). *Європейські перспективи. Науково-практичний журнал*. 2014. № 1. С. 68–82.
7. Берзін П. С. Райнхарт Маурах – немецкий ученый-криминалист и уроженец Симферополя (хроника поисков фрагментов биографии в немецких источниках). *Вісник Кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 87–93.
8. Берзін П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919): общая характеристика и анализ деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета на первом этапе развития науки уголовного права (1804–1834). *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2015. № 4 [Ausgabe 04 / 2015]. S. 298–414. URL: <http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/201504-298-4141.pdf>.
9. Берзін П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование: В 3-х томах. Монография / П.С. Берзін. Киев : ВД «Дакор», 2018. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы). Киев : ВД «Дакор», 2018. 684 с.
10. Берзін П. В поисках храма. *Купол*. 2014. № 4 (30). С. 14–15.
11. «Весь Петроград» на 1916 год. Адресная и справочная книга г. Петрограда. Двадцать третий год издания. Под редакцией А. П. Шашковского. [Алфавитный указатель жителей города Петрограда, Гатчины, Колпина, Красного села, Ораниенбаума, Павловска, Петергофа, Сестрорецка и Царского села]. [Петроград]: Издание Т-ва А. С. Суворина – «Новое время», [1916]. С. 3.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 4750. Арк. 1.
13. Абрашкевич М. М. Эволюция идеи о преступлении и наказании. Публичная лекция, прочитанная 23 марта 1903 года в актовом зале Императорского Новороссийского Университета в пользу Одесского исправительного приюта для малолетних пре-

ступников (в пользу Одесского Исправительного Приюта). Одесса : «Экономическая» типография, 1903. 48 с.

14. *Адрес-календарь*. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской империи на 1901 год. Издание инспекторского отдела Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Часть I. Власти и места центрального управления и ведомства их. С.-Петербург : Сенатская типография, 1901. Столб. 588.

15. Алфавитный указатель фамилий, содержащихся в I части адрес-календаря на 1904 год. *Адрес-календарь*. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской империи на 1904 год. Издание Инспекторского отдела Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. Части I и II. Часть I. С.-Петербург : Сенатская типография, 1904. С. 1.

16. Абрашкевич М. М. Прелюбодеяние с точки зрения уголовного права: Историко-догматическое исследование. Одесса : «Экономическая» типография, 1904. 666 с.

17. В Юридический факультет императорского Новороссийского университета приват-доцент М. М. Абрашкевича представление: [Отзыв о дис. прив.-доц. г. Тимофеева «История телесных наказаний в рус. праве»]. Одесса : «Экономическая» типография, 1905. 8 с.

18. Мироненко О. Від «праведного автономізму» до виникнення ідеї Конституційного суду (межа XIX–XX століть). *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 1. С. 86–99.

19. Поединок. *Русское слово*. 1908 (23 апреля).

20. Дело Тимошкина и «Речи». *Русское слово*. 1908 (27 июня).

21. Абрашкевич М. М. Новый катехизис уголовной защиты: (критические заметки). С.-Петербург : Типография М. Меркушева, 1908. 24 с.

22. Сергеич П. Искусство речи на суде. С.-Петербург : Сенатская типография, 1910. 390, II с.

23. Сергеич П. Искусство речи на суде. Москва : Юридическая литература, 1988. 384 с.

24. Сергеич П. Искусство речи на суде. Тула : Автограф, 2000. 320 с.

25. Сергеич П. Искусство речи на суде. Москва : Юрайт, 2008. 395 с.

26. Сергеич П. (П. П-в). Уголовная защита. Практические заметки. Издание второе, переработанное и дополненное. С.-Петербург : Сенатская типография, 1913. IV, 243 с.

27. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885). У двох томах / Упоряд.: Шандра В. С., Бутич М. І., Глузь І. І., Франко О. О. Ред. кол. : І. Л. Бутич (відп. ред.). Том 1. 1874–1879. Київ : Наукова думка, 1994. 648 с.

28. «Весь Петроград» на 1916 год. Адресная и справочная книга г. Петрограда. Двадцать третий год издания. Под редакцией А. П. Шашковского. [Отдел I. Установления Центрального и местного управлений с подведомственными им учреждениями]. [Петроград] : Издание Т-ва А. С. Суворина «Новое время», [1916]. Столб. 454.

29. Абрашкевич М. М. Курс законоведения, читанный в С.-Петербургском Александровском институте в 1912-1913 учебном году. С.-Петербург : Литография Кровицкого, 1913. 315 с.

30. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. Практическое руководство для судебных деятелей С. Н. Трегубова, старшего юрисконсульта Министерства юстиции, ординарного профессора Александровской военно-юридической академии и преподавателя Императорского училища правоведения. Петроград : Издание Юридического книжного склада «Право», 1915. XI, 334 с.

31. Настольная книга криминалиста-практика. Алфавитный указатель юридической литературы, разъяснений Уголовного Кассационного департамента, Общего собрания, Соединенных Присутствий I и Кассационных и I и Уголовного Кассационного департаментов Правительствующего Сената, Высшего Дисциплинарного Присутствия и циркуляров Министерства юстиции по вопросам уголовного права и судопроизводства. Составил С. Н. Трегубов, прокурор С.-Петербургского окружного суда и преподаватель в Императорском Училище правоведения. Том I. 1894–1908 г.г. [б.м., б.р.]. 708, 15 с.

32. «Весь Петроград» на 1916 год. Адресная и справочная книга г. Петрограда. Двадцать третий год издания. Под редакцией А. П. Шашковского. [Отдел I. Установления Центрального и местного управлений с подведомственными им учреждениями]. [Петроград] : Издание Т-ва А.С. Суворина «Новое время», [1916]. Столб. 278.

33. Разъяснения по вопросам административного права, преподанные по делам Первого общего собрания Правительствующего Сената, восходившим на рассмотрение консултации, при Министерстве юстиции учрежденной, за время с июня 1905 г. по июнь 1908 г. Составил И. Д. Мордухай-Болотовской, юрисконсульт Министерства юстиции. Петроград : Сенатская типография, 1909. 453 с.

34. Закон 6 апреля 1915 года об отсрочке и рассрочке исполнения обязательств и судебных решений. Текст и опыт комментария. Составил старший юрисконсульт Консултации, при Министерстве юстиции учрежденной, И. Д. Мордухай-Болотовской. Петроград : Сенатская типография, 1915. 80 с.

35. «Весь Петроград» на 1916 год. Адресная и справочная книга г. Петрограда. Двадцать третий год издания. Под редакцией А. П. Шашковского. [Алфавитный указатель жителей города Петрограда, Гатчины, Колпина, Красного села, Ораниенбаума, Павловска, Петергофа, Сестрорецка и Царского села]. С. 3.

36. Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 465. Спр. 1600.

37. Выпись из метрической книги, часть первая о родившихся, за 1914 год [Копия] [рукопис чорними та синіми чорнилами, без дати складання та/або видачі цієї копії]. Особистий архів Ю. Д. Абрашкевича (Київ). 1 арк.

38. М[инистерство] Н[ародного] П[росвещения]. Ректор Университета Св. Владимира. Удостоверение [от Университета Св. Владимира Михаилу Михайловичу Абрашкевичу]. Декабря 31 дня 1918 г. № 2280. г. Киев [машинопис з рукописними вставками чорними та синіми чорнилами]. Особистий архів Ю. Д. Абрашкевича (Київ). Арк. 1.

39. УССР. Рабоче-Крестьянское Правительство Украины. Народный Комиссариат Юстиции. Тюр[емно-] Кар[ательный] отдел. Профессору М. М. Абрашкевичу /Бульварно-Кудрявская у[лица.] Народная Аудитория/. 5 апреля 1919 г. № 1024/131. г. Киев [Лист] [машинопис з рукописними вставками чорними чорнилами]. Особистий архів Ю. Д. Абрашкевича (Київ). Арк. 1.

40. Выпись из метрической книги, часть третья, с умерших, за 1919 года. Копия [1920 года, в Киеве № 3] [машинопис з рукописними вставками чорними чорнилами, 1920 р.]. Особистий архів Ю. Д. Абрашкевича (Київ). Арк. 1.

P. Berzin,
*Doctor of Law,
Professor of the Department of Criminal Law
and Criminology of the Law Faculty of the Taras
Shevchenko National University of Kyiv*

**FORGOTTEN MIKHAYLO MIKHAILOVICH ABRASHKEVICH.
ANALYSIS OF NEW ARCHIVAL MATERIALS ABOUT
PRIVATE-DOCTOR IN ODESA AND KYIV, WHICH MAKE MORE
QUESTIONS**

In the article light up basic directions scientific-pedagogical activity of M. M. Abrashkevich, related to science of criminal law during 1903–1919. The contribution of this scientist is determined to development of the indicated science on the basis of the archived sources.

On the basis of archive sources fragments of biography and scientific activity of criminal law scientist M. M. Abrashkevich is described. Sources that served as the basis for the biography is described. The author traced the connection of M. M. Abrashkevich with Odesa during the period until 1920, and described his scientific views and publications.

The information in the reference and of the historiographical sources do not give a complete picture of the life of the Kyiv period M. M. Abrashkevich.

M. M. Abrashkevich scientific activity has been associated with the work in the field of criminal law dogma, sociology of criminal law, theory of crimes and punishments, criminal jurisprudence. Considerable attention is paid M. M. Abrashkevich moral foundations of criminal law.

The main scientific teaching was connected with the history of the influence of society and moral foundations on foundations of criminal law. The main provisions of his scientific work consists in the moral foundations of criminal law and formed the basis of criminal dogmatic position determining penal policy. They are also bound by its ideas about the history of the formation of the science and practice of criminal law.

Keywords: *M. M. Abrashkevich; criminal law; science; scientific activity; history of development.*

Надійшла до редакції 06.12.2018